

**СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ НА СУРОВИННАТА БАЗА
НА ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВАТА ПРОМИШЛЕНОСТ
В ЮГОИЗТОЧНИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ РАЙОН**

Евгения Джарова

Селското стопанство снабдява хранително-вкусовата промишленост със суровини и влияе върху специализацията ѝ и структурата на промишлената продукция. От своя страна хранително-вкусовата промишленост предявява към селското стопанство изисквания и влияе върху неговата специализация. Това наложи вертикалната интеграция между селскостопанските и преработвателните предприятия.

През последните години производствените разходи на единица готова продукция на хранително-вкусовата промишленост, изчислени по съпоставими цени, се увеличават. Анализът показва, че увеличението е свързано главно с нарастването на разходите за селскостопански суровини поради нередовното снабдяване с необходимия асортимент, влошаването на качеството на суровините поради превозване от далечни разстояния и др. За да се избегне това, се налага строга съгласуваност на годишните и перспективните планове за необходимите по количество, асортимент и качество селскостопански суровини и тяхното преработване по предприятия. Това означава, че планът на предприятието за изкупуване и преработка на определени селскостопански суровини, неговият капацитет и отраслова специализация трябва да се обвързва с възможностите на съответното селскостопанско предприятие, което го снабдява с необходимите суровини. Обратно, при разглеждането на специализираните предприятия за производство на отделни селскостопански суровини следва да се държи сметка за разположението на преработвателните предприятия, които ще ги поемат за преработване, и перспективите за тяхното развитие.

Важно условие за увеличаване обема на селскостопанската продукция е правилното териториално разпределение на селскостопанските култури с оглед разположението им в райони с най-подходящи за тяхното отглеждане почвено-климатични и социално-икономически условия. Целта е тези условия да се използват максимално за увеличаване производството на селскостопанска продукция при минимални разходи.

Селскостопанското производство в Югоизточния икономиче-

ски район¹ е организирано общо в 24 АПК. Освен това в Карноба т има Научно-производствен комплекс (НПК), в Айтос — Държавно-семепроизводно стопанство, в Мичурин — Производствен животновъден комплекс (ПЖК). В района преобладават АПК със зърнено-животновъдна специализация, с допълнително отглеждане на технически култури или трайни насаждения. Само АПК в Котел има животновъдна специализация.

Във връзка с по-рационалното териториално разположение на различните култури, като се отчитат най-подходящите почвено-климатични и социално-икономически условия, се налагат някои промени в структурата на обработваемата земя. Специализацията в селскостопанското производство също дава отражение върху структурата на обработваемата земя в района (табл. № 1).

Промените в абсолютния и относителния дял на отделните групи култури не са големи. Намалява относителният дял на зърнените култури, но средните добиви от декар се увеличават и производството в натура се увеличава; във връзка със задачата за увеличаване на животновъдната продукция се обръща по-голямо внимание на фуражната база и площите с фуражни култури се увеличават особено в Бургаски и Ямболски окръг; увеличават се площите на трайните насаждения (праскови и лозя) в Бургаски и Сливенски окръг; във връзка със създаването на собствена суровинна база на ЗЗ „Свобода“ в Камено се разширяват площите със захарно цвекло.

Таблица № 1

Структура на обработваемата земя в югоизточния район
(в %)

Вид култури	Години			
	1970	1975	1979	1980
1. Всички зърнени	54,8	66,3	68,4	52,4
2. Всички технически	15,0	11,4	9,0	10,3
3. Всички зеленчуци	2,6	1,6	2,1	1,9
4. Всички фуражни	17,8	12,7	12,9	24,5
5. Всички трайни	9,8	8,0	7,6	10,9

Заб. Без земята за лично ползуване.

В някои разработки² на Института по икономика и организация на селското стопанство се предлага да се преустанови отглеж-

¹ Югоизточният икономически район е разгледан в границите, приети в монографията „География на България“, т. II, 1961, т. е. окръзите Бургаски, Ямболски и Сливенски, без Новозагорски и Тополовградски микрорайон.

² М. Лиджи, Кр. Брусарски, Сл. Атич, „Териториално разпределение на селскостопанското производство в НРБ“, С., 1978 г.

дането на памук в Ямболски и Сливенски окръг. Като се има предвид, че в южната част на тези окръзи има благоприятни условия за отглеждане на памук и те са от 6-те окръга в България, в които се отглежда памук, смятаме, че предложението за преустановяване на отглеждането на памук в Ямболски и Сливенски окръг е неправилно.

Измененията в структурата и в площите, които заемат селскостопанските култури, са обусловени от нуждите на вътрешния пазар, изискванията на външните пазари и задоволяване потребностите на преработвателните предприятия.

Важен момент при определяне на потребностите от селскостопанска продукция в района е да се установят размерът, видът, качеството и времето за производство и доставяне на необходимата суровина за предприятията, които преработват селскостопанска продукция. Това налага да се установят предварително потребностите на района от селскостопански продукти. Те включват нуждите на населението, нуждите на преработващата промишленост, задълженията за задоволяване на част от потребностите на страната и на външния пазар. Потребностите на населението се установяват, като за основа се приемат установените научно обосновани норми за хранене от Института по хранене при БАН. По този начин се определя каква е задоволеността със собствено производство и какви са излишъците или нуждите от внос, което е свързано с транспортването на различна по вид и количество селскостопанска продукция.

Таблица № 2

Баланс на произведените и необходимите хранителни продукти
в Югоизточния район

(в хил. тона)

Вид на селскостоп. продукция	ГОДИНИ					
	1975			1980		
	произве- дени	необхо- дими	% на за- довол.	произ- ведени	необ- ходи- ми	% на задо- вол.
1. Хлебно зърно	479	199	240	452	198	228
2. Зеленчуци	115	93	123	168	146	115
3. Плодове	87	64	136	215	87	246
4. Грозде	155	32	484	167	48	352

От направения хранителен баланс на района се установи, че степента на задоволеност с грозде и хлебно зърно е много висока.

Също така над 100 е задоволеността с плодове и зеленчуци. Това показва, че районът може да задоволява нуждите на населението си с основните необходими пресни селскостопански продукти. Освен това остават големи количества за преработване в промишлените предприятия и за износ. Това е едно от условията за специализацията на хранително-вкусовата промишленост в района. Селищните системи Несебър, Поморие, Созопол и Мичурин не са в състояние да задоволяват нуждите си със собствено производство поради големия брой на летищата там. Това налага в тези селищни системи аграрно-промишлените комплекси да засилят степента на интензификация на селскостопанското производство.

Много важен показател за определяне специализацията на селскостопанските и преработвателните предприятия е плътността на суровинната база. При по-голяма плътност се намалява радиусът на доставката на суровина и се намаляват транспортните разходи. Промените в плътността на суровинната база, които се наблюдават в района за периода 1975—1980 г. са следните: за пшеницата — увеличава се в АПК в Айтос, Карнобат, Ямбол, Елхово, Стралджа, Тенево, а намалява в АПК в Сливен, Гавраилово, Сунгурларе, и Бургас; за захарното цвекло — увеличава се в АПК в Бургас, Крайморие, Тенево, Ямбол, Руен, а намалява в АПК в Сливен и Гавраилово, за слънчогледа — увеличава се в АПК в Айтос, Карнобат, Руен, Крайморие, Грудово, Болярско, Ямбол, а намалява в АПК в Сливен, Гавраилово и Сунгурларе; за плодовете — увеличава се в АПК в Сливен, Гавраилово, Поморие, Айтос, Руен, а намалява в АПК в Стралджа, Болярско, Сунгурларе. Плътността на отделните култури много добре показва специализацията на АПК. Увеличаването на плътността е свързано със стремежа да се създадат устойчиви суровинни зони в близост до преработвателните предприятия, което се отнася особено за захарното цвекло, слънчогледа, плодовете и зеленчуците. По такъв начин се специализират и преработвателните предприятия.

Важно значение за теорията и практиката има изследването на териториалните съчетания, обособени в резултат на териториалното разделение на труда. С цел да се разкрият формиралите се териториални съчетания между подотраслите на хранително-вкусовата промишленост и съответните селскостопански растениевъдни производители в района е използван „гравитационният метод“. За целта е изчислен аграрно-промишленият потенциал на района по 4 основни производства (хлебно зърно, плодове, зеленчуци и винено грозде) и преработвателните центрове. Чрез намирането на потенциалите за всяка точка от „гравитационното поле“ (точки в случая са отделните производствени участъци — производители на съответната продукция) и след съединяване на точките с еднакви стойности посредством еквипотенциални линии бяха разкрити някои терито-

риални съчетания. Самото изчисление на потенциалите е извършено по формула, използвана от Елисеева и Лайкин:

$$V_i = \sum_{j=1}^n \frac{F_j}{R_{ij}}, \text{ където}$$

V_i — потенциал на i -тия АПК;

F_j — обем на производството (в натура) на дадена култура в j -тия АПК;

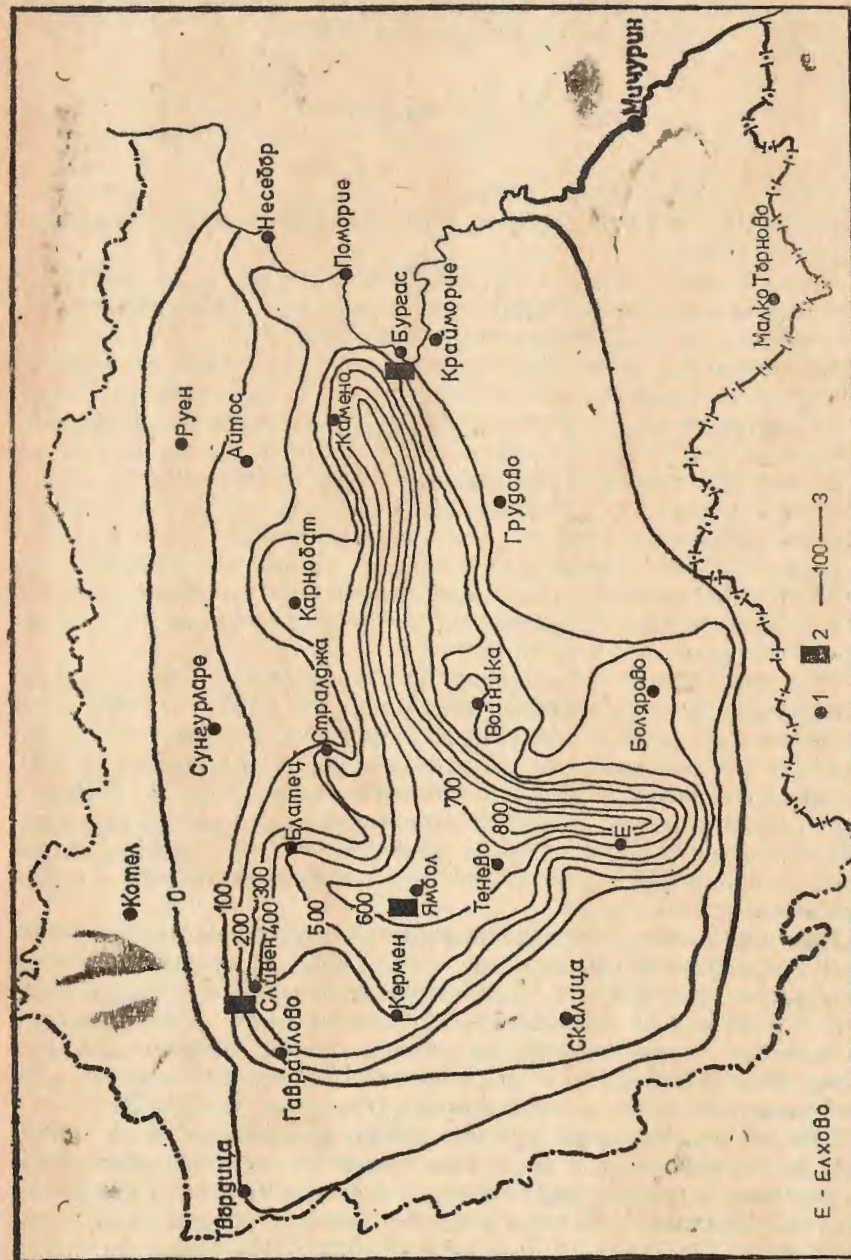
R_{ij} — разстоянието между i -тия АПК и j -тия пункт, в който са разположени производствените мощности, преработващи дадения вид селскостопанска суровина (в км).

Въз основа на изчисления потенциал за всеки АПК са изработени карти, на които еквипотенциалните линии представляват мярка за пространствена (териториална) диференциация на Югоизточния район. Този метод позволява да се направят някои изводи за разкриване на обективно създадените аграрно-промишлени териториални съчетания: 1. Районът разполага със значителен потенциал от хлебно зърно, плодове, зеленчуци и винено грозде. 2. Районът е специализиран в производството на тези селскостопански суровини и по отношение на тези производства се проявяват най-силно вертикалните производствени връзки между селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост.

При проследяване териториалното разпределение на потенциала на производството на хлебно зърно (вж. фиг. № 1) се отделя една значителна по площ и сравнително хомогенна по своя потенциал територия, заключена между еквипотенциалните линии 400 и 800. Тук са разположени и преработвателните предприятия в Ямбол и Сливен. Предприятието в Бургас остава извън този район, но поради своето транспортно-географско положение е най-голямото от този род в района. Интензитетът отслабва към оградните земи в северна и южна посока.

При определяне на териториалното разпределение на потенциала на производството на плодове и зеленчуци се отделят аграрно-промишлени съчетания — за зеленчуците се очертава районът на АПК в Ямбол, а за плодовете — районът на АПК в Айтос, Сливен и Карнобат. В тези градове са разположени и преработвателните предприятия. На север и юг се очертават обширни райони без развито зеленчукопроизводство и овощарство (вж. фиг. № 2).

При определянето на териториалното разпределение на потенциала на производството на винено грозде се очертава териториално съчетание с посока запад-изток, в което са включени най-голям брой производствени участъци и преработвателни предприятия: Сливен, Блатец, Славянци, Сунгурларе, Бургас, Поморие и др.

В сравнение с цялата страна в Югоизточния район на 1000 дка стопанисвана земя се падат по-малко говеда, свине, коне, но повече овце. В различните АПК се наблюдават различия по отношение на специализацията. Развитието на животновъдството и неговата специализация е в тясна връзка с фуражната база. Говедовъдството е най-добре развито в централните равнинни части на района, а по-слабо в северните и южните части. За да се задоволят нуждите на говедовъдството, се увеличават площите със зърнено-фуражни и фуражни култури. Развитието на млечното говедовъдство е свързано с нуждите на млекопреработвателната промишленост и нуждите на населението. В АПК в Бургас има специализирана ферма за мляко, като за целта са внесени крави с голяма продуктивност. Овцевъдството е най-добре развито в северните и южните части на района, където условията са най-подходящи — пасища и производствен опит. В териториалното разпределение на свиневъдството има по-голямо разнообразие. Най-голяма е обаче концентрацията в типичните зърнопроизводителни АПК — в Елхово има голям свинекомплекс, а в Тенево — свинеугоително стопанство. Птицевъдството е перспективен подотрасъл на животновъдството, но все още производството на яйца е недостатъчно. В производството на яйца се специализират АПК в Айтос и в Стралджа; за птиче месо — АПК в Ямбол; за бройлери — АПК в Бургас, или там, където зърнопроизводството е много добре развито.

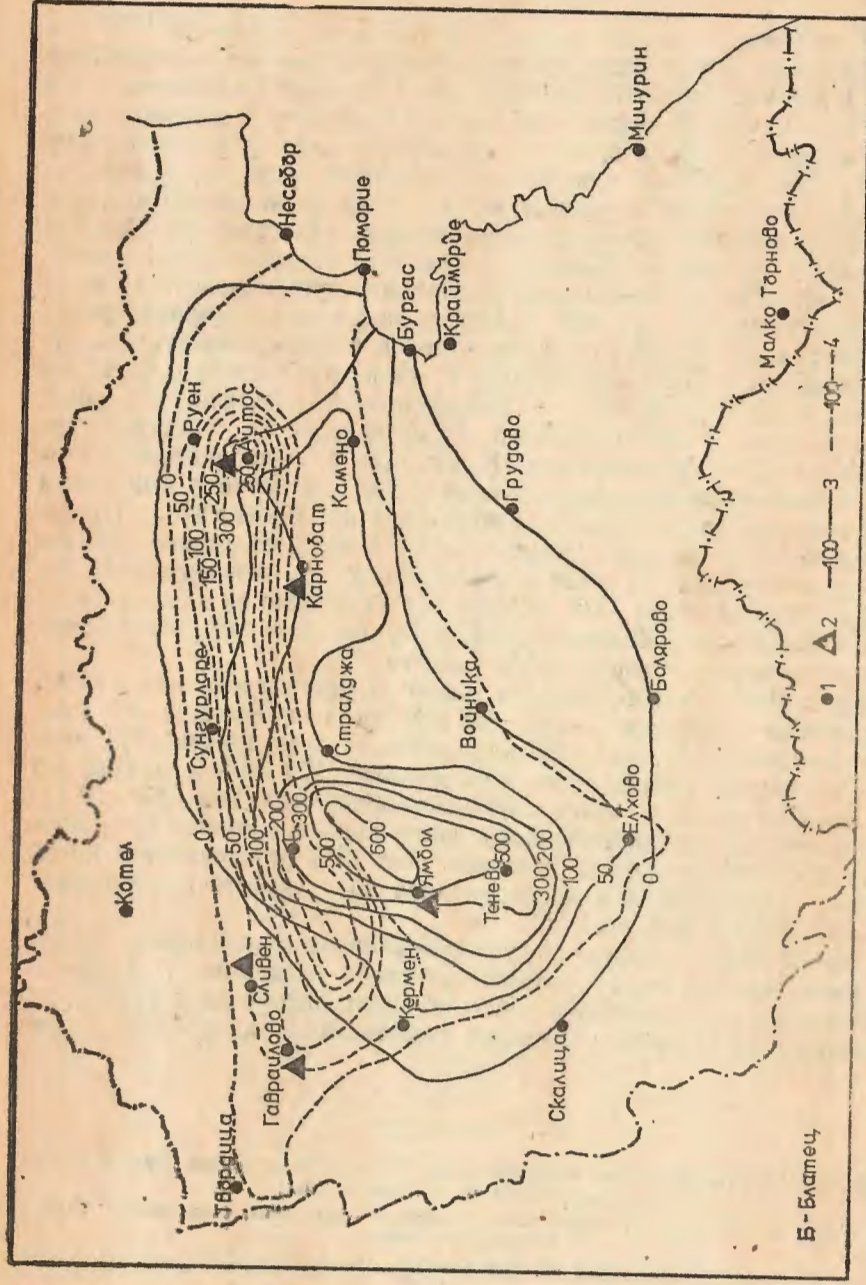
През 1980 г. в Югоизточния район са произведени над 1 млн. тона хлябно и фуражно зърно, 42 хил. тона слънчоглед, 4,5 хил. тона ориенталски тютюн, 305 хил. тона захарно цекло, 174 хил. тона зеленчуци, над 267 хил. тона плодове, 179 млн. л мляко, 3,9 хил. тона вълна и др. селскостопанска продукция (вж. фиг. № 3). Стоковостта на селскостопанската продукция в проучвания район е по-висока от средната за страната. Над 75% от изкупените количества са преработени в предприятията на хранително-вкусовата промишленост в района.

Много важно условие за установяване на рационални производствени връзки между селскостопанските предприятия и преработвателните предприятия е действителният радиус на доставка на суровините да съвпада с пределно рационалния радиус. Там, къде-

◀ Фиг. 1. Селскостопански потенциал на Югоизточния район (производство и преработка на хлябно зърно);
1 — център на АПК; 2 — преработвателен център; 3 — изолиния, съединяваща АПК с еднакъв потенциал

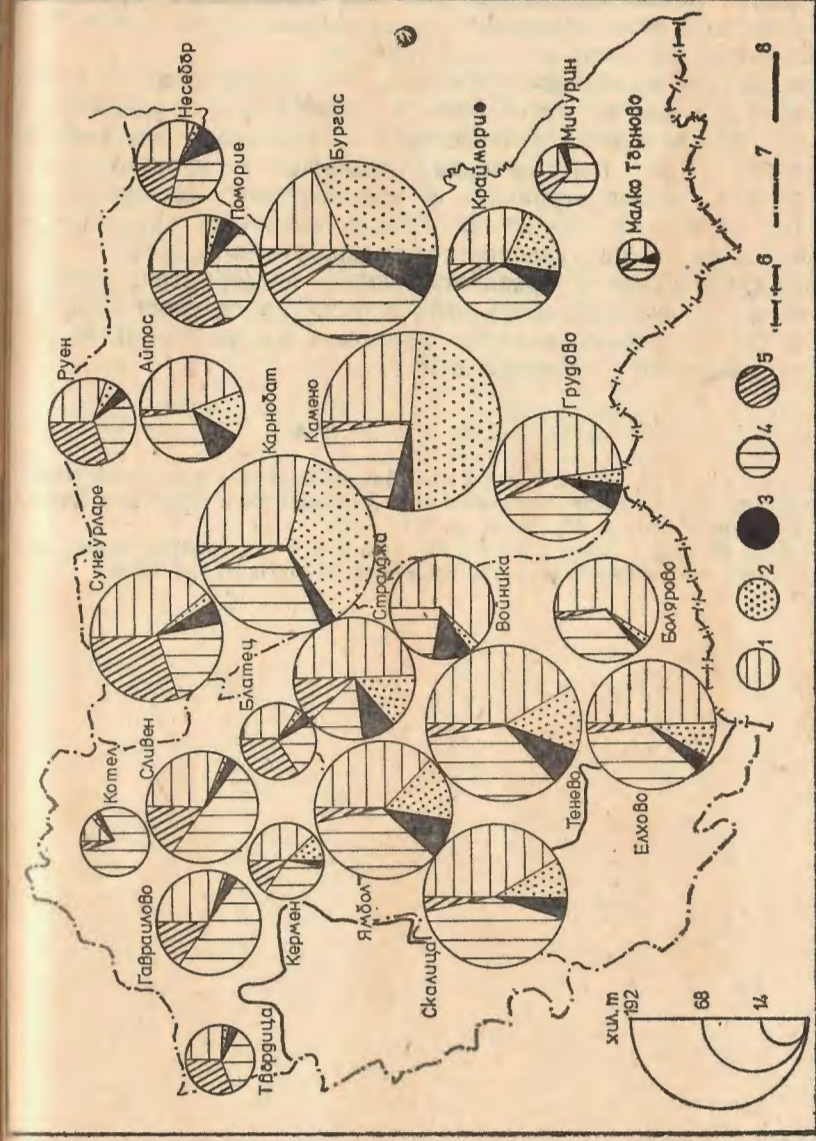
Fig. 1. Agricultural potential of the South-East region (grain production and processing)

1. APC centre; 2. Processing centre; 3. Isoline, connecting APC with equal potentials

Фиг. 2. Селскостопански потенциал на югоизточния район (производство и преработка на плодове и зеленчуци); 1 — център на АПК; 2 — преработвателен център; 3 — изолиния, съединяваща АПК с еднакъв потенциал (зеленчуци); 4 — изолиния, съединяваща АПК с еднакъв потенциал (плодове)

Fig. 2. Agricultural potential of the South-East region (vegetable and fruit production and processing)

Фиг. 3. Произведена селскостопанска продукция (тона) по АПК за 1980 г.

1) зърнени култури; 2) технически култури; 3) зеленчуци; 4) трави и фуражи; 5) трайни насаждения; 6) държавна граница; 7) окръжна граница; 8) граница на проучвания район

Fig. 3. Agricultural production of AIC for 1980 (tons)

1. Grain production, 2. Industrial crops, 3. Vegetables, 4. Forages, 5. Perennial plants, 6. State boundary, 7. District boundary, 8. Boundary of the region

то има по-големи различия между двата радиуса, има възможност да се рационализират производствените връзки. Конкретно в Югоизточния район такава възможност има при консервната промишленост, винарските изби, предприятията за преработка на хлябно зърно и млекопреработвателните предприятия.

Направените изследвания показват, че концентрацията и специализацията в селското стопанство и непрекъснатото увеличаване обема на произвежданата селскостопанска продукция поставят за разрешаване въпроси като: планова координация на производството, изкупуването, транспортирането и преработката; формиране на устойчиви суровинни райони на преработвателните предприятия; усъвършенстване на транспортно-производствените връзки между селскостопанските и преработвателните предприятия; съответствие между производствените възможности на селскостопанските предприятия и преработвателните мощности на предприятията на хранително-вкусовата промишленост.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Е л и с е е в а, Л. Д., В. И. Л а й к и н, Методи изучения пространственной дифференциации производительных сил. Доклады И-та географии Сибири и Дальнего Востока, Иркутск, № 491, 1976.
- Л и д ж и, М., Кр. Б р у с а р с к и, Сл. А т и ч, Териториално разпределение на селскостопанското производство в НРБ. С., 1978.

STATE AND PROBLEMS OF THE FOOD, WINE AND TOBACCO INDUSTRY RAW MATERIAL BASE IN THE SOUTH-EAST ECONOMIC REGION

Eug. Džarova

S u m m a r y

Proper territorial distribution of agricultural crops is an important condition for growing up the amount of agricultural production. Agrarian-industrial complexes of grain-stock-breeding specialisation are prevailing in this particular region, with some additional activities, such as growing of industrial crops and perennial plants. Density of the raw-material base is defined. The radius of raw material supply decreases as the density grows up and the transport expenses decrease as well. Territorial combinations between the branches of food, wine and tobacco industries and the corresponding agricultural plant-growing producers are investigated, using the 'gravitational model'.